

Overlegorgaan
Fysieke Leefomgeving

Werkprogramma OFL 2020-2021

Inhoud

1.	Ten geleide	3
2.	Werkwijze OFL	5
3.	OFL-processen	8
3.1.	Landbouw, natuur en visserij	8
	<i>Innovatielab 'Voor de oogst van morgen'</i>	7
	<i>Verkenning nationale dialoog landschap</i>	8
3.2.	Energie en klimaat	9
	<i>Deltaprogramma</i>	9
	<i>Nationaal Waterprogramma</i>	10
	<i>Noordzeeakkoord en Governance-advies Noordzeeoverleg</i>	10
	<i>Reflecties en signalen transitie naar Aardgasvrije wijken</i>	11
3.3.	Stad en regio	13
	<i>Verkenning verstedelijking, wonen en bereikbaarheid</i>	13
3.4.	Governance	13
	<i>Lessen over participatie</i>	14
	<i>Digitalisering en ethiek</i>	14
	<i>Commissie participatie en governance luchtvaart</i>	15
	<i>Reflectiebericht van de voorzitters</i>	15

1. Ten geleide

Coronacrisis benadrukt de noodzaak van samenwerking

We delen ons werkprogramma met u op het moment dat Nederland stappen zet uit de zogeheten ‘lockdown’. Een periode met enige hoop en perspectief ten opzichte van de crisissituatie een aantal maanden geleden. Tegelijkertijd is er nog veel onzeker en zullen er nog grote economische schokken volgen. We zien het overheidsbestuur ten tijde van de crisis naar voren treden. De interesse in dat overheidsoptreden, en de opinies daarover, nemen toe. Na een periode waarin het bestuur de kritieke momenten moest sturen en beheersen, gebruikmakend van adviezen van deskundigen, verschuift de aandacht nu naar de vraag: Hoe gaan we hier met z’n allen mee om?

Personen en partijen denken heel verschillend over wat daarbij belangrijk is. We zien dat sommige mensen de coronacrisis aanhalen om hun eerdere opvattingen te onderstrepen. Voor de een staat duurzaamheid voorop, voor de ander een goede infrastructuur, voor een derde betaalbaarheid. Tegelijkertijd benadrukt de coronacrisis de noodzaak van goede samenwerking, ‘samen sterk tegen corona.’

Het kabinet dient alle belangen af te wegen en keuzes te maken. Daarmee krijgt natuurlijk niet iedereen zijn zin. Dat is niet erg zolang iedereen zich gehoord voelt, kan zien hoe besluiten tot stand komen en er vertrouwen is dat het overheidsbestuur alle informatie die ertoe doet, inzet voor de beste beslissingen. Tegelijkertijd is “de overheid” één van de partijen in een netwerk rondom maatschappelijke opgaven. Het is daarom niet alleen belangrijk dat het overheidsbestuur kennis en ervaring ophaalt en benut voor politieke besluitvorming, maar ook dat die overheid goed samenwerkt met partijen om de maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

Complexiteit maatschappij vraagt andere manier van samenwerken

Een goede samenwerking tussen overheid en samenleving is niet vanzelfsprekend. Vraagstukken rondom klimaat en energie zetten de boel op scherp, sociale media versterken het effect van ‘eigen waarheden’ en groepen komen steeds meer tegenover elkaar te staan. Dat raakt het vertrouwen in overheid, democratie en bestuur. Deze tijden vragen daarom ook om nadenken over en toepassing van nieuwe vormen van samenwerking en bestuur.

Vanuit het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) realiseren we ons dat oplossingen en aanpakken per dossier soms te sectoraal en niet integraal genoeg zijn. Voor burgers en maatschappelijke stakeholders staan de maatschappelijke opgaven centraal. In de uitvoering van onze projecten zien wij de complexiteit van de samenwerking toenemen: luchtvaart is (ook) klimaatdebat, milieu is (ook) agrarisch debat, energie is (ook) mobiliteitsdebat, gezondheid is (ook) veiligheidsdebat, de Noordzee is ook energiedebat, vertrouwen (in en van de overheid) is ook democratedebat, digitalisering is (ook) waardendebat, privacy is (ook) leefomgevingsdebat.

Welke bijdrage levert het OFL?

Het OFL ziet het als zijn taak om een bijdrage te leveren aan, en een rol te spelen in de ontwikkeling van deze nieuwe vormen van samenwerking. Als onafhankelijke partij die de systeemwereld verbindt met de leefwereld, ontwerpt en faciliteert het OFL per vraagstuk dat proces, dat bijdraagt aan het verbeteren van die interactie. Naast het goed vormgeven van het proces, zorgt het OFL ervoor dat er met en door betrokken partijen bij dat proces wordt geleerd. De geleerde lessen worden zowel binnen als buiten de betreffende processen gedeeld, waardoor zij in een bredere context kunnen worden toegepast. Hiermee wil het OFL bijdragen aan het vergroten van het vertrouwen in de democratie.

Werkprogramma 2020-2021

Voor u ligt het werkprogramma van het OFL voor de periode 2020-2021. Hierin beschrijven we de keuzes die wij samen met het secretariaat maken om tot een programmering te komen van projecten waarmee het OFL het verschil kan maken. Omdat het OFL een proces van permanente programmering kent, vormt dit werkprogramma de tussenstand uit het voorjaar van 2020.

Ondanks de coronacrisis gaan de meeste OFL-projecten door. Voor bijeenkomsten zijn we overgeschakeld op digitale manieren van werken. Onze ervaringen daarmee zijn positief. We merken dat het ook zonder fysiek bijeen te komen mogelijk is verbinding met elkaar te maken. Goed naar elkaar luisteren blijkt online soms beter te gaan dan bij reguliere bijeenkomsten. Tegelijkertijd heeft een fysieke bijeenkomst kwaliteiten die eenvoudigweg niet te vervangen zijn door een digitale variant. De jaarlijkse werkconferentie stellen we bijvoorbeeld wel uit tot 2021, vanwege het grote aantal deelnemers en het netwerkkarakter van dit evenement. Ondertussen doen we steeds meer ervaring op met digitaal samenwerken en zoeken we creatief naar nieuwe mogelijkheden. We blijven gericht op het verkleinen van de afstand tussen overheid en samenleving en op beweging brengen in vraagstukken die zijn vastgelopen. We wensen u een goede gezondheid en samenwerking toe.

Pieter Jan Biesheuvel, Wobine Buijs, Job Cohen, Marleen Stikker, Jacques Wallage
Voorzitters OFL

2. Werkwijze OFL

In dit hoofdstuk beschrijven we de afwegingen die we maken om tot een werkprogramma te komen.

Het OFL werkt op het gebied van de fysieke leefomgeving

Veranderingen in de fysieke leefomgeving vragen om een integrale aanpak. Om enige focus aan te brengen in de inhoudelijke onderwerpen waaraan het OFL werkt, richten we ons globaal op de volgende complexe, integrale maatschappelijke vraagstukken¹: klimaatverandering en energietransitie; voedsel, landbouw en natuur in transformatie; stad en regio in ontwikkeling en democratie en governance.

Permanente programmering

De verzoeken aan het OFL om een bijdrage te leveren aan een vraagstuk, komen zowel van de rijksoverheid als vanuit de samenleving. Deze verzoeken ontvangen we het hele jaar door, vandaar dat het werkprogramma een momentopname bevat. De verzoeken krijgen we in gesprek met bewindspersonen, gesprekken met DG's en ambtenaren van de verschillende departementen die op het terrein van de fysieke leefomgeving werken. De verzoeken vanuit de samenleving ontvangen we met name door gesprekken die vanuit het secretariaat worden gevoerd met de wettelijk benoemde leden van het OFL². Eenmaal per jaar organiseren we een bijeenkomst waarin we met deze benoemde leden de programmering van het OFL bespreken. De verzoeken zijn voor ons aanleiding om een intakeproces te starten. De afwegingen die we daarbij maken zijn hieronder beschreven.

Wanneer levert het OFL een bijdrage?

Het OFL (secretariaat en voorzitters) hanteert een aantal criteria om af te wegen of het OFL een rol kan spelen in het vraagstuk. Wij kijken naar de politieke gevoeligheid en de actualiteit van het vraagstuk. Daarnaast beoordelen we aard van het thema: is het fundamenteel, integraal, complex, systemisch? Na analyse van de aard van het vraagstuk, onderzoeken wij of er ruimte is voor de partijen om invloed uit te oefenen en of het nodig is dat er een onafhankelijke voorzitter wordt ingezet. Is het oordeel positief, dan wordt ingeschat welke impact met de mogelijke inzet van het OFL gerealiseerd kan worden aan de hand van de vraag: 'kan het OFL het verschil maken in dit vraagstuk'?

Welk type processen ontwerpt het OFL?

Kan naar ons oordeel het OFL het verschil maken, dan ontwerpen we een passend proces.

Globaal zijn er 3 typen OFL-processen te onderscheiden:

1. Consultatie

Het kan een meer gesloten consultatie zijn, waarbij de rijksoverheid aan een eigen product werkt (wet- en regelgeving, beleid) en de inbreng van de samenleving wenst op concepten van deze producten. Het proces en de planning vanuit de rijksoverheid zijn hierbij veelal leidend. Het kan ook een meer open consultatie zijn. Er vindt dan een open uitvraag aan de samenleving plaats, zonder dat er concepten liggen. Een voorbeeld is een open visievorming door het rijk, zoals het faciliteren van de maatschappelijke input voor de visie op kringlooplandbouw van de

---

¹ Deze indeling is gebaseerd op de strategische thema's die het PBL sinds 2017 hanteert in de programmering van zijn onderzoek.

² De Wet overleg infrastructuur en milieu regelt dat er een overlegorgaan is waarin namens één of meer bewindspersonen beleidsvoornemens op het terrein van infrastructuur en milieu aan de orde gesteld kunnen worden, ter bespreking met betrokkenen en hun organisaties. Ook kunnen de zgn. benoemde leden onderwerpen aandragen als het verzoek namens tenminste 5 organisaties wordt gedaan. Het OFL kan gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen aan de bewindspersonen.

minister van LNV door het OFL. Ook hierbij zijn proces en planning vanuit de rijksoverheid leidend.

2. Samenwerking

Een proces van samenwerking tussen rijksoverheid en samenleving, waarbij partijen nevensgeschikt zijn. Dat betekent dat rijksoverheid en maatschappelijke partijen samen het te volgen proces, de planning en de randvoorwaarden vaststellen. De samenwerking kan een bestuurlijk of een maatschappelijk karakter hebben. Ook verschilt de mate van complexiteit. Voorbeelden zijn een gezamenlijk innovatieproces in een innovatielab, een gezamenlijk leerproces of een onderhandelingsproces. Het proces leidt tot een gezamenlijk product, zoals bijvoorbeeld een convenant, een akkoord of een visie.

3. Reflectie en procesadvies

Het gaat hier om processen om te komen tot adviezen en reflecties over de interactie tussen de rijksoverheid en de samenleving: Hoe verloopt de participatie, wat kan beter? Hoe zou de samenwerking en de governance effectiever ingericht kunnen worden? In sommige situaties stelt het OFL een commissie van onafhankelijke deskundigen samen die onder leiding van een OFL-voorzitter alle relevante betrokkenen hoort. Op basis daarvan brengt de commissie een advies uit. In andere situaties brengt een OFL-voorzitter op basis van bijeenkomsten en gesprekken met vertegenwoordigers van de rijksoverheid en samenleving zelf een advies uit. In beide situaties leidt het proces tot een advies van een onafhankelijke derde (Commissie of OFL-voorzitter) over de interactie tussen rijk en samenleving. Een procesadvies wordt meestal uitgebracht aan één of meer bewindspersonen.

Ontwikkelingen in typen processen

Bovenstaande indeling in drie typen processen is gebaseerd op het portfolio van het OFL zoals zich dat de afgelopen jaren heeft ontwikkeld. Om echt het verschil te kunnen maken, zien we een nadruk ontstaan op echte samenwerkingsprocessen. De rol van het OFL richt zich bij consultaties steeds meer op het meedenken met beleidsmedewerkers over de wijze waarop zij zelf het consultatieproces kunnen inrichten. Hiermee wordt kennis en ervaring overgedragen aan de departementen en komt er voor het OFL capaciteit vrij om zich meer te richten op samenwerkingsprocessen en op reflecties en adviezen om de samenwerking structureel op een hoger niveau te brengen.

Adviezen en reflecties worden daarbij steeds meer gekoppeld aan de door OFL begeleidde samenwerkingsprocessen. Dit zien we bijvoorbeeld bij het Noordzeeoverleg, waarbij de voorzitter -naast de begeleiding van onderhandelingen en de totstandkoming van afspraken- een advies uitbrengt over een passende governance voor de structurele samenwerking tussen de partijen. We zien het bijvoorbeeld ook in het project 'lessen in participatie', waarbij de voorzitter beleidsmedewerkers en stakeholders begeleidt bij de reflecties op hun interactie- en vervolgens een advies uitbrengt over de wijze waarop IenW en stakeholders hun samenwerking kunnen verbeteren.

Leren als integraal onderdeel van de OFL-processen

Kortom: omdat het OFL het ook als zijn taak ziet om de samenwerking tussen rijksoverheid en samenleving te verbeteren, maken reflecties en adviezen over de procesarchitectuur integraal onderdeel uit van het werk van OFL. Per samenwerkingsproject wordt een bijeenkomst georganiseerd waarin de betrokkenen met elkaar terugkijken op de samenwerking en zo samen leren. Ook stelt de verantwoordelijke OFL-voorzitter een reflectie op van de samenwerking in het proces. Aan het eind van het jaar brengen de voorzitters een gezamenlijk reflectiebericht uit.

In onderstaande tabel hebben we typen processen afgezet tegen de thema's die het OFL in de periode 2020-2021 behandelt. In het volgende hoofdstuk worden deze thema's en processen toegelicht.

Thema	Consultatie	Samenwerking	Reflectie en advies over het proces
1. Landbouw, natuur en visserij		Innovatielab Voor de oogst van morgen	
2. Energie en klimaat	Deltaprogramma Nationaal Waterprogramma 3	Noordzeeakkoord	Governance advies NZO Reflecties en signalen Programma Aardgasvrije Wijken
3. Stad en regio		Intake: nationaal programma verstedelijking, wonen en bereikbaarheid	
4. Governance		Lessen over participatie Digitalisering en ethiek	Commissie governance en participatie Luchtvaart Reflectiebericht OFL-voorzitters

3. OFL-processen

3.1. Landbouw, natuur en visserij

Op het thema landbouw, natuur en visserij faciliteert OFL een maatschappelijk innovatieproces met sleutelpersonen vanuit overheid, bedrijfsleven, koepelorganisaties, ondernemers en initiatiefnemers.

Innovatielab 'Voor de oogst van morgen'

Opgave

We investeren in Nederland jaarlijks miljarden in het landbouw- en voedselsysteem en toch gaat het achteruit met de biodiversiteit, bodemkwaliteit, het aantal boeren en de vitaliteit van voedsel, water en landschap. In Nederland heerst inmiddels de brede overtuiging dat het huidige landbouw- en voedselsysteem onhoudbaar is. Er is een nieuwe aanpak nodig waarbij personen gezamenlijk (onder)zoeken, leren en experimenteren (doen).

Inzet OFL

Het OFL heeft samen met Commonland, een NGO voor wereldwijd duurzaam landschaps- en natuurherstel, het innovatielab 'Voor de oogst van morgen' vormgegeven. Met ruim 80 sleutelpersonen die al werken aan vernieuwende initiatieven gerelateerd aan landbouw, natuur en voedsel. Door deze mensen en hun netwerken in het innovatielab bijeen te brengen en samen te laten leren, treedt er versnelling op en ontstaan er nieuwe kansen om gezamenlijk en in samenhang te werken aan bestaande of soms ook nieuwe initiatieven. Deze (prototypes) worden telkens concreter. Doordat de partijen hun professionaliteit, kennis, kunde en kapitaal met elkaar verbinden, wordt de kans op een systeemdoorbraak groter.

In juni 2019 is de eerste fase afgerond, gericht op het ontwikkelen van de capaciteit in de groep. In deze fase is het systeem breed verkend en is bestaande kennis gezamenlijk verdiept door middel van dialooginterviews, met elkaar meelopen en het collectief ondernemen van leerreizen.

Fase 2 is na de zomer van 2019 gestart en loopt door tot de zomer van 2020. Deze fase gaat over het bouwen van regionale en/of thematische prototypes. Experimenten die de belofte van systeemdoorbraken in zich dragen, maar ook echt mogen mislukken. Deelnemers trekken hierin gezamenlijk op met elkaar en met belangrijke stakeholders buiten de groep deelnemers.

In fase 3, de tweede helft van 2020, zal de focus liggen op het oogsten van de resultaten en het bestendigen van het geleerde bij de deelnemers. In deze fase zal ook worden geprobeerd succesvolle prototypes op te schalen en te institutionaliseren.

Om het lab, de deelnemers en hun prototypes te ondersteunen bouwen we een kring van mensen die strategische posities bekleden binnen het systeem om hen heen: de impactcirkel. Deze mensen wenden hun kennis, netwerk en invloed aan om als vliegwiel te dienen voor de prototypes, zodat ze werkelijk systeemimpact kunnen hebben. De impactcirkel komt 2 keer per jaar bijeen en sluit aan bij activiteiten van het lab waar nodig.

Beoogd resultaat

De deelnemers aan het innovatielab zijn onderdeel geworden van een nieuw netwerk van mensen die samenwerken aan thematische en regionale prototypes die bijdragen aan een duurzamer landbouw- en voedselsysteem. Door toepassing van de systematiek van Theorie U is

er veel aandacht voor de kwaliteit van de relaties (dieper, persoonlijker en fundamenteeler) en zowel collectief als persoonlijk leiderschap voor het werken aan transitie.

Er is op verschillende niveaus regelmatig afstemming geweest met betrokkenen bij het innovatielab en het ministerie van LNV, waardoor de relatie gelegd kan worden tussen inzichten uit de prototypes en de LNV-visie op kringlooplandbouw.

Het kernteam van 'Voor de oogst van morgen,' bestaand uit medewerkers van het OFL-secretariaat en Commonland, heeft een bijdrage geleverd aan het delen van de kennis en ervaring uit het innovatielab, onder andere door het geven van presentaties op relevante vakdagen en bijeenkomsten in het landbouw- en voedselsysteem. Hiermee wordt bijgedragen aan de uitbreiding van het netwerk en de doorwerking van de (inzichten op basis van de) prototypes. Op dit moment is er nog geen OFL-voorzitter betrokken bij het innovatielab.

De impact cirkel is in positie gekomen en draagt door inzet van kennis, ervaring, netwerk en financiën bij aan de daadwerkelijke realisatie van een aantal prototypes.

3.2. Energie en klimaat

Op het thema energie en klimaat faciliteert het OFL consultaties van het Deltaprogramma en het Nationaal Waterprogramma. Daarnaast faciliteert het OFL samenwerkingsprocessen en brengt het OFL procesadviezen uit voor respectievelijk de transitie op de Noordzee en de toekomst van het overleg daarover en de transitie naar aardgasvrije wijken in Nederland en de participatie van bewoners daarin.

Deltaprogramma

Opgave

Over het Deltaprogramma zijn veel overleggen met diverse stakeholders, vanwege de decentrale uitvoering van de vijf deltabeslissingen. Naast de decentrale overleggen is er behoefte aan halfjaarlijkse overleggen op landelijk niveau. Die landelijke overleggen vinden plaats in het OFL. Voor het Deltaprogramma zijn de belangrijke landelijke aandachtspunten voor 2020 en de jaren daarna:

- Zesjaarlijkse herijking Deltaprogramma: beschrijven de deltabeslissingen en voorkeursstrategieën uit DP2015 nog steeds de goede weg?
- Wat is nodig om de Deltaprogramma-doelen voor 2050 te halen?
- Hoe in het Deltaprogramma om te gaan met de onzekerheden die zich na 2050 voordoen met betrekking tot mogelijk versnelde zeespiegelstijging?

Deze aandachtspunten zullen aan de orde komen tijdens OFL-overleggen.

Inzet OFL

Onder leiding van voorzitter Job Cohen organiseert het OFL in 2020 samen met de Staf van het Deltaprogramma in het voorjaar een formele consultatie waarin advies wordt gevraagd over de 80%-versie van het Deltaprogramma 2021, dat op Prinsjesdag 2020 verschijnt.

In het najaar organiseert het OFL aanvullend een informeel overleg voor OFL-deelnemers die betrokken zijn bij het Deltaprogramma. Dit informele overleg is bedoeld voor een verdiepende dialoog. Samen met de deelnemers bepalen we over welke onderwerpen we in dialoog gaan.

Beoogd resultaat

Deelnemers worden tijdens de formele consultatie in de gelegenheid gesteld om op een belangrijk moment bij de totstandkoming van het Deltaprogramma hun inbreng te leveren. Bovendien biedt het informele overleg de ruimte voor OFL-deelnemers om zich verder te verdiepen in onderwerpen die zij zelf van belang vinden, zonder daarbij een standpunt in te

nemen of een advies te maken. Dat past bij de werkwijze van joint fact finding binnen het Deltaprogramma.

Nationaal Waterprogramma

Opgave

Het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 (NWP) geeft het integrale kader voor het waterbeleid van de rijksoverheid voor die periode en geeft uitvoering aan de Europese richtlijnen voor waterkwaliteit, de mariene strategie en de overstromingsrisico's. Het NWP bevat naast strategische doelen voor waterbeheer ook de condities en maatregelen voor het operationeel beheer om deze strategische doelen te bereiken. De Stroomgebiedbeheerplannen, het Programma van maatregelen mariene strategie, het Maritiem Ruimtelijk Plan en de Overstromingsrisicobeheerplannen maken onderdeel uit van het NWP. Het NWP is zelfbindend voor het Rijk. Iedere zes jaar moet het NWP en het beheerplan voor de rijkswateren worden herzien. In 2020 werkt IenW met maatschappelijke organisaties, bedrijven en overheden in themasessies aan het nieuwe NWP.

Inzet OFL

Het OFL is gevraagd om in Q3 van 2020 een bijeenkomst te organiseren om een vergevorderd concept NWP inclusief bijlagen integraal voor te leggen aan alle relevante partijen. Er is nog geen voorzitter voor deze bijeenkomst aangewezen.

Beoogd resultaat

Het OFL brengt op basis van de reactie van betrokken partijen een advies uit aan de relevante ministeries. Het OFL-advies draagt eraan bij dat partijen gezamenlijk nadenken over het overall programma, waardoor er meer kennis van en begrip voor de verschillende standpunten ontstaat.

Noordzeeakkoord en Governance-advies Noordzeeoverleg

Opgave

Er zijn drie opgaven die allemaal om ruimte vragen op de Noordzee: duurzame energiewinning, voedselvoorziening (waaronder de visserij) en natuurbescherming en -herstel. Vanwege de energietransitie zijn er plannen voor veel meer windmolens op zee. Dat kan ten koste gaan van de ruimte voor voedselvoorziening/visserij en natuurbescherming en -herstel. Soms kunnen de opgaven elkaar versterken, maar veelal lijken er keuzes noodzakelijk. Daarnaast zijn er ook andere gebruikers dan energie, voedsel en natuur die om ruimte vragen op de Noordzee, zoals zeevaart en zandwinning.

Inzet OFL

Op verzoek van de minister van Infrastructuur en Waterstaat, tevens de coördinerend minister voor de Noordzee, heeft OFL-voorzitter Jacques Wallage in 2018 de beleidsvorming verkend voor een strategische overheidsagenda voor de Noordzee. Eind 2018 adviseerde hij het kabinet om te komen tot een kwaliteitssprong in het beleidsvormings-proces: van een consultatief naar een participatief proces, van reageren op ambtelijke concepten naar gezamenlijk met stakeholders werken aan een Noordzeeakkoord.

Op verzoek van het kabinet is vervolgens begin 2019 een Noordzeeoverleg (NZO) ingesteld met betrokkenen vanuit de rijksoverheid en de maatschappelijke partijen, onder onafhankelijk voorzitterschap van Jacques Wallage. Partijen werken in het NZO met elkaar aan een Noordzeeakkoord.

De samenwerking aan het akkoord is het begin van een hernieuwde manier waarop rijk en maatschappelijke partijen het Noordzeebeleid met elkaar vormgeven. Eind 2019-begin 2020 staat in het teken van een gezamenlijk ontwerp van de governance van het NZO. Het gaat

daarbij onder andere om een uitvoeringsagenda, een kennisagenda en de wijze waarop het transitiefonds structureel worden georganiseerd.

In de loop van 2020 heeft Jacques Wallage zich toegelegd op het governance-advies en heeft Pieter Jan Biesheuvel op interimbasis het NZO-voorzitterschap op zich genomen. Halverwege 2020 wordt besloten over de vraag of een OFL-voorzitter en het OFL-secretariaat het NZO (tijdelijk) blijven faciliteren, of dat het NZO op andere wijze wordt georganiseerd en gefaciliteerd.

Beoogd resultaat

In 2020 wordt het Noordzeeakkoord gesloten tussen rijk en maatschappelijke partijen en is er een governance gekozen voor het NZO voor de komende jaren.

Door het intensieve onderhandelingsproces met vertegenwoordigers van alle relevante partijen is de relatie tussen rijk en stakeholders verbeterd en zijn er andere verhoudingen en samenwerkingsrelaties tussen rijk en stakeholders ontstaan.

Zo wordt een bijdrage geleverd aan 'vrede op de Noordzee' op lange termijn. Er is perspectief op grootschalige duurzame energiewinning op de Noordzee zonder escalatie/rechtszaken over de Noordzee vanwege andere belangen (visserij, natuur). Daarnaast worden stappen gezet op weg naar de transitie van de visserij: enerzijds financiële mogelijkheden voor vissers die willen stoppen, anderzijds verduurzaming en toekomstperspectief voor vissers die doorgaan. Ook is de bescherming van natuurgebieden in de Noordzee en een gezonde Noordzee op lange termijn gewaarborgd.

Reflecties en signalen transitie naar Aardgasvrije wijken

Opgave

Het kabinet Rutte III heeft zich ten doel gesteld om in de periode 2021 tot 2050 de hele voorraad van 6 miljoen woningen in Nederland te verduurzamen. Eén van de manieren waarop dit wordt bereikt is om bestaande woningen aardgasvrij te maken. Om te leren hoe het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving plaats kan vinden, heeft het Kabinet besloten om in 2018 en 2019 in 27 wijken proeftuinen te ondersteunen. De ambitie is om in de jaren daarna door te groeien naar circa 100 proeftuinen. In het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) werken alle overheidslagen gezamenlijk aan dit vraagstuk. Het leervraagstuk is zowel technisch als sociologisch van aard.

Inzet OFL

Het PAW heeft het OFL gevraagd om te reflecteren op de sociaal-maatschappelijke/participatie aspecten die in rol spelen bij het opschalen van de ervaringen in de proeftuinen naar een landelijke schaal. Het OFL doet dit vanuit het blikveld van de bewoners. Onder leiding van OFL-voorzitter Marleen Stikker heeft het OFL in 2019 de eerste acties uitgevoerd om het vraagstuk en de bestaande kennis en ervaring beter in beeld te brengen. Het OFL heeft dat meer vanuit een reflectieve rol gedaan. Zo werd op verzoek door het onderzoeksinstituut DRIFT onderzoek gedaan naar de bestaande toegepaste wetenschappelijke kennis. Ook werden er wijkbezoeken afgelegd en werden bijeenkomsten met experts georganiseerd.

In 2020 wil het OFL meer reflexieve manier te werk gaan, i.e. meer gemeenschappelijk en al doende leren. Het OFL wil daarbij ook het toepassen van het ontwerpend denken ('design thinking') verder ontwikkelen. Omgevingswandelingen in wijken, expertise-bijeenkomsten en verzamelen en analyse van ervaringen zijn opnieuw onderdeel van het programma. Die acties richten zich in vooral op de rol van knooppunten in de wijk (supermarkten, zogenaamde stadmakers (personen die in een wijk een centrale rol spelen)) en de invloed van sociale verbanden ('ecosystemen') op het aardgasvrij maken.

Beoogd resultaat

De bedoeling is dat de reflecties van het OFL hun weg vinden in het PAW-programma en in de samenleving. Voor het PAW-programma gaat het bijvoorbeeld over de criteria die gebruikt worden om nieuwe proeftuinen te selecteren. Voor de samenleving gaat het om concrete methoden, werkwijzen en instrumenten om de overgang naar aardgasvrije wijken te vergemakkelijken. Het einddoel is uiteindelijk om antwoorden te krijgen op de vraag welke vormen van participatie en samenwerking het beste werken in welke contexten. Om met behulp van deze kennis de opschaling of verspreiding van het aantal aardgasvrije wijken te verhogen.

3.3. Stad en regio

Op verzoek van de wettelijk benoemde leden van OFL verkennen voorzitters en secretariaat of zij een meerwaarde kunnen hebben bij de samenwerking tussen rijk en samenleving op het thema stad en regio. Meer specifiek gaat het om opgaven rondom om verstedelijking en wonen.

Intake: verstedelijking, wonen en bereikbaarheid

Opgave

Het woningtekort in Nederland wordt steeds groter. Er is beperkt ruimte voor woningbouw. Voor een duurzame stedelijke ontwikkeling is er behoefte aan een samenhangende aanpak van wonen, werken, mobiliteit, gezondheid en leefomgevingskwaliteit. De NOVI beschrijft de noodzaak van een gebiedsgerichte en integrale verstedelijkingsstrategie in bestaand gebied en geeft een stappenplan voor nieuwe verstedelijkingslocaties. Op nationaal niveau wordt gewerkt aan een nationale verstedelijkingsstrategie met een uitwerking in een Nationaal Programma Verstedelijking en Wonen. Er worden sinds 2019 vijf regionale strategieën opgesteld, inclusief woondeals. Het is nog een zoektocht welke onderwerpen in de regionale strategieën geregeld moeten worden en op welke onderwerpen nationale regelgeving of beleid nodig is. Het programma verstedelijking en wonen raakt aan biodiversiteit rondom steden (LNV), energietransitie, o.a. beschikbaarheid van elektriciteit (EZK)), duurzame bereikbaarheid van die steden en klimaatadaptatief bouwen (IenW) en de keuze van de aantallen en typen woningen, woningmarktbeleid (BZK).

Intake

Een aantal benoemde leden heeft het OFL gevraagd bij te dragen aan een integrale benadering van de verstedelijking in relatie tot de beschikbaarheid van benodigde infrastructuren (OV, drinkwater, elektriciteit). OFL-voorzitter Wobine Buijs is in gesprek met BZK over de wijze waarop een maatschappelijke dialoog kan bijdragen aan een (meer) integrale, interdepartementale en interbestuurlijke aanpak in het programma verstedelijking en wonen. Dit heeft momenteel nog de status van 'intake' en is nog geen OFL-project.

Het idee is om eerst in een 'ontwerpsessie' samen met vertegenwoordigers van overheden en maatschappelijke organisaties te reflecteren op een passend samenwerkingsproces, waardoor er ook meer duidelijkheid kan ontstaan over de mogelijke rol en meerwaarde van de inzet van het OFL.

Beoogd resultaat

Inbreng van maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers bij onder andere het nationale programma verstedelijking en wonen met als doel een meer integraal en gedragen programma en eventuele bijbehorende wet- en regelgeving.

3.4. Governance

Het OFL ondersteunt complexe samenwerkingsprocessen tussen de rijksoverheid en de samenleving. Op basis van onze kennis en ervaring onderscheiden we een transitie die 'onder' de diverse transities ligt: een transitie in de manieren van samenwerking, een transitie in de governance. Naast het goed vormgeven van het proces, zorgt het OFL ervoor dat er met en door betrokken partijen bij dat proces wordt geleerd. De geleerde lessen worden zowel binnen als buiten de betreffende processen gedeeld, waardoor de lessen in een bredere context kunnen worden toegepast.

Lessen over participatie

Opgave

De bewindspersonen van IenW hebben de OFL-voorzitters gevraagd welke lessen zij in hun werk voor het OFL hebben geleerd. Op basis van dit verzoek heeft het OFL een leerproces voor medewerkers van IenW en hun stakeholders ontworpen. Deze aanpak sluit aan bij het in oktober 2019 ontvangen rapport van de Nationale Ombudsman die zich kritisch uitspreekt over de wijze waarop binnen IenW geleerd wordt uit eerdere participatieprocessen.

Inzet OFL

Onder leiding van OFL-voorzitter Wobine Buijs is het OFL in het najaar van 2019 een leerproces gestart waarin 10-15 projectleiders binnen IenW met elkaar reflecteren op factoren die de participatie binnen IenW al dan niet tot een succes maken. Daarbij betrekken zij de lessen op hun eigen werk. Het OFL begeleidt 3-4 teams in een reflectiebijeenkomst met hun stakeholders om hun samenwerking een impuls te geven. In voorjaar 2020 vindt een slotbijeenkomst plaats waarin beleidsmedewerkers en stakeholders samen de vertaalslag maken naar lessen voor IenW.

Beoogd resultaat

Op basis van de ervaringen en inzichten van de betrokkenen stelt het OFL halverwege 2020 een rapportage op ten behoeve van de bewindspersonen van IenW met lessen over participatie voor en door IenW. Onderdeel van de rapportage is een strategie om het leren over participatie binnen IenW te verbeteren.

Na het doorlopen van het leerproces zijn de betrokken medewerkers van IenW meer bewust bezig met participatie in hun werk, waardoor zij erin slagen de interactie met stakeholders in hun dossier te verbeteren. Tevens is er een aanzet gemaakt tot het vormen van een netwerk binnen IenW van medewerkers die elkaar opzoeken om kennis en ervaring te delen.

Digitalisering en ethiek

Opgave

De fysieke wereld wordt door technologische innovaties steeds meer verweven met de digitale wereld. Binnen het domein van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) vinden ingrijpende digitale veranderingen plaats. Deze ontwikkelingen brengen naast mooie kansen voor nog beter beleid, uitvoering en inspectie ook prangende maatschappelijke en ethische kwesties met zich mee.

Inzet OFL

De voorzitter van de IV-Raad van IenW heeft OFL-voorzitter Wobine Buijs gevraagd om aan de hand van een aantal concrete casus een maatschappelijke dialoog te organiseren, met als doel:

- Optimaal meedenkkracht, kennis en expertise uit de samenleving te benutten zodat IenW haar kennisniveau over digitalisering en ethiek snel kan ontwikkelen;
- Bewustwording te creëren bij IenW en andere betrokken partijen over de gevolgen van digitalisering en ethiek;
- Ethische vraagstukken met elkaar te verkennen en dilemma's beter in beeld te krijgen zodat partijen in de nabije toekomst kunnen samenwerken aan het borgen van publieke waarden.

Het OFL organiseert een moreel beraad om op het terrein van slimme mobiliteit, slimme camera's en sensoren in de fysieke leefomgeving en drones op basis van reflectie verschillende ethische dilemma's in beeld te brengen. Deze worden vervolgens gedurende het OFL-proces met vertegenwoordigers van IenW, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en (expert) burgers

omgevormd tot concrete handelingsperspectieven. Een groep van circa vijf experts brengt hun kennis en ervaring in. Als gevolg van de coronacrisis hebben de fysieke bijeenkomsten geen doorgang gevonden begin 2020. Het OFL bezint zich op een alternatieve aanpak.

Beoogd resultaat

De opbrengst van de maatschappelijke dialoog wordt verwerkt in een OFL-rapport dat rond de zomer wordt aangeboden aan de voorzitter van de IV-Raad van IenW. Betrokkenen hebben meer inzicht verkregen in de manier waarop overheid en samenleving samen publieke waarden kunnen borgen. Deelnemers kunnen ethische dilemma's die zij tegenkomen in het werk omvormen naar handelingsperspectieven. Het verwachte effect is daarnaast dat bij beleid- en besluitvorming met een digitaal component meer aandacht is voor ethiek.

Commissie participatie en governance luchtvaart

Opgave

Op het gebied van luchtvaart speelt een grote belangentegenstelling in Nederland: enerzijds speelt duurzaamheid een rol, anderzijds economische aspecten die gerelateerd zijn aan luchtvaart. Maatschappelijke ontwikkelingen, zoals individualisering, opkomst van mondige burgers en social media en het afgenomen vertrouwen in de overheid, vragen om een nieuwe manier van participatie. De minister van IenW heeft het OFL gevraagd een commissie voor te zitten die bestaat uit onafhankelijke deskundigen op het terrein van participatie en governance in de luchtvaart.

Inzet OFL

OFL-voorzitter Cohen begeleidt een commissie met onafhankelijke deskundigen die vanaf het najaar 2019 de volgende vragen gaat beantwoorden:

1. Welke ontwikkelingen zijn te zien in de governance en de participatie in de luchtvaart in de afgelopen 10-15 jaar?
2. Wat betekenen deze ontwikkelingen op basis van wetenschappelijke en vakinhoudelijke (internationale) standaarden en kaders voor governance en participatie?
3. Hoe zou de governance en de participatie in de luchtvaart de komende 10-15 georganiseerd moeten worden, uitgaande van normenkaders voor participatie en governance en te voorziene ontwikkelingen in de toekomst?

De aanpak van de commissie bestaat uit de volgende twee fasen:

- Tot aan de publicatie van de (concept) luchtvaarnota zal de commissie advies geven in reactie op vragen van beleid over de participatie en governance in de luchtvaart en de concepten en uitgangspunten die zij daarover in de luchtvaarnota willen opnemen;
- Na de publicatie van de (concept) luchtvaarnota zal de commissie een zelfstandig (openbaar) advies opleveren over participatie en governance.

Beoogd resultaat

Op basis van de analyse van de commissie wordt een adviesrapport opgesteld met daarin een analyse van de participatie en governance in de luchtvaart (verleden en heden) en aanbevelingen voor toekomstige participatie en governance van de luchtvaart op nationaal niveau.

Reflectiebericht van de voorzitters

Jaarlijks zullen de OFL-voorzitters hun reflecties delen op de kwaliteit van de interactie tussen rijk en samenleving in de door OFL gefaciliteerde samenwerkingsprocessen. Door meer in te

zetten op lessen, adviezen en reflecties op de processen beoogt het OFL bij te dragen aan de ontwikkeling van nieuwe vormen van governance en aan meer vertrouwen in de democratie.